

Niet in de zak, wel op Schouwen De levendbarende hagedis in Zeeland

René Krekels, Kees Musters & Leon Luijten

Bij de provincie Zeeland denkt men niet meteen aan levendbarende hagedissen. Toch zijn er in het recente verleden waarnemingen gedaan, waarvan een aantal in de Zak van Zuid-Beveland. Aangezien reptielen in Nederland overwegend in natuurgebieden voorkomen is het leefgebied in het Zuid-Bevelandse cultuurlandschap bijzonder.

In 1997 is daarom door Bureau Natuurbalans-Limes Divergens een onderzoek uitgevoerd naar de verspreiding van de levendbarende hagedis binnen het Waardevolle Cultuurlandschap de Zak van Zuid-Beveland (Luijten et al. 1998). Initiatiefnemers waren de KNNV afdeling Beveland en RAVON Zeeland.

Het onderzoek werd gefinancierd door het Ministerie van LNV, de Provincie Zeeland en de Vereniging Natuurmonumenten. Doel was het verkrijgen van meer inzicht in de verspreiding van de levendbarende hagedis en het gewenste beheer voor die soort.

De verspreiding van de levendbarende hagedis in de Zak van Zuid-Beveland is verre van volledig bekend. Zes waarnemingen zijn afkomstig van dijken en erven, uit de periode 1984 en 1992. Op grond van deze gegevens en de aanwezigheid van geschikte biotopen is de soort aangegeven als doelsoort voor het beheer binnen het Waardevolle Cultuurlandschap (WCL). De bloemdijken in het gebied zijn oude inpolderingsdijken die nu hun functie als waterkering hebben verloren. De dijken zijn grotendeels in beheer bij Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Deze floristisch waardevolle dijken zijn voor de levendbarende hagedis potentiële leefgebieden. Een tweede biotoop vormen de bermen van een ten dele nog in gebruik zijnde toeristische spoorweg tussen Goes en Borssele.

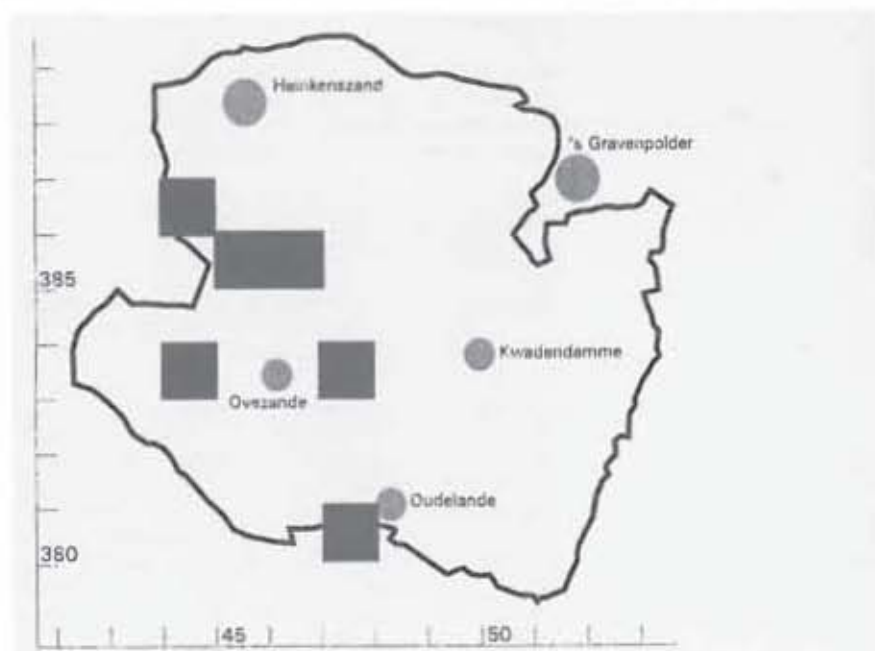
Geen hagedissen in de Zak

Ondanks intensief zoeken gedurende meerdere perioden en onder verschillende weersomstandigheden zijn geen levendbarende hagedissen aangetroffen in de Zak van Zuid-Beveland. Ook op de oude vindplaatsen bleef succes achterwege. Mogelijk komt de soort nog in zeer lage dichtheden voor, maar de kans is groot dat er geen levensvatbare populatie in het gebied aanwezig is. Voor de bloemdijken is de levendbarende hagedis dus ook niet meer als een doelsoort te beschouwen. De levendbarende hagedis is in de Rode Lijst gekwalificeerd als 'thans niet bedreigd'

Bloemendijk in de Zak van Zuid-Beveland

foto: René Krekels

(Creemers, 1996). De soort bevindt zich echter wel in de wachtkamer van de Rode Lijst. Het onderzoek in de Zak van Beveland bevestigt het beeld dat de soort nog steeds achteruit gaat en plaatselijk met uitsterven bedreigd wordt.

Verspreiding van de levendbarende hagedis in de Zak van Zuid-Beveland in de periode 1984-1992. (Bron: RAVON Zeeland)

foto: Frans Kuennen

De Val, vindplaats van levendbarende hagedis op Schouwen-Duiveland.

Vilvoords zandsteen op Schouwen-Duiveland

Om meer inzicht te krijgen in de biotoopkeuze en de oorzak van de achteruitgang in de Zak van Zuid-Beveland is voor een vergelijkend biotooponderzoek uitgeweken naar Schouwen-Duiveland. Dit deel van Zeeland heeft een overeenkomstig landschapstype en de levendbarende hagedis komt hier nog met zekerheid voor. Ook op Schouwen-Duiveland zijn oude vindplaatsen bekend van bloemdijken. Het is echter opvallend dat in dit biotoop ook op Schouwen geen enkele levendbarende hagedis is aangetroffen.

Wel is tijdens de inventarisatie in 1997 één exemplaar gezien in het havengebied Hoek van Bommende en zijn acht dieren gevonden op een strekdam bij een haventje ten zuiden van Zierikzee (De Val). Dit laatste gebied omvat een droge en schrale bodem. Grassen domineren

de vegetatie, waarbij enige structuur aanwezig is door grotere of dichtere plantensoorten zoals Krulzuring en Zeelsem. Zonplaatsen zijn volop aanwezig in de vorm van Vilvoords zandsteen ingebed in beton aan de dijkvoet. Het ontbreken van een rijkere vegetatiestructuur, vochtige plaatsen en zoet water op de vindplaatsen is opmerkelijk. In de literatuur komen deze omgevingsfactoren als eisen naar voren die de levendbarende hagedis aan zijn leefgebied stelt.

De populatie in De Val is vermoedelijk zeer kwetsbaar. Bij wijziging in beheer of milieu-omstandigheden kan de populatie gemakkelijk verdwijnen. Herkolonisatie is dan nagenoeg uitgesloten door de geïsoleerde ligging. Indien milieu-omstandigheden niet wijzigen of op de soort gericht beheer wordt toegepast, blijft de populatie wellicht levensvatbaar.

Vestiging van levendbarende hagedis in de Zak van Zuid-Beveland

Op welke manier heeft de vestiging van de levendbarende hagedis in de Zak van Zuid-Beveland plaatsgevonden. Drie theorieën zijn mogelijk.

1. Eeuwenoude populaties.

Bergmans & Zuiderwijk (1986) beschrijven de kolonisatie vanuit zuidwestelijke richting vanuit de Belgische duinen of vanuit oostelijke richting (Noord-Brabant). De levendbarende hagedis handhaafde zich in tijden van zeedoorbraken en de verlegging van de Schelde. Indien de soort zich op deze wijze in de Zak van Zuid-Beveland vestigde zou dat betekenen dat de soort zich al eeuwen met een levensvatbare populatie in het gebied handhaaft. Het voorkomen van de soort op zowel Schouwen-Duiveland, Walcheren als Zuid-Beveland en waarnemingen uit Schouwen-Duiveland en Walcheren van het begin van deze eeuw (Krebs in prep.) versterken de theorie van een natuurlijke kolonisatie.

2. Tijdelijke populaties (migranten).

De waargenomen levendbarende hagedissen zijn migrerende individuen geweest, afkomstig uit de duinen van Walcheren (vanaf 1950) of van de hogere gronden van Noord-Brabant. Dieren zouden vanuit Noord-Brabant via de spoorweg Beigen op Zoom-Goes kunnen migreren. In dit geval heeft er zich nooit een levensvatbare populatie op de bloemdijken of langs het spoorlijntje bevonden. Het niet voorkomen van geschikte en voldoende grote leefgebieden verhinderde het ontstaan van een levensvatbare populatie.

3. Introducties.

Een andere mogelijkheid tot vestiging berust op bewust of onbewust menselijk handelen. Mogelijk zijn elders gevangen dieren in het gebied vrijgelaten. Ook is transport met materialen als zand, basaltblokken, zandsteen, hout of hooi niet uit te sluiten, waardoor onbewuste introducties hebben plaats gevonden. Op deze wijze worden dieren vaker onbewust geïntroduceerd (Bergmans & Zuiderwijk 1986). Het is opvallend dat de twee locaties op Schouwen waar hagedissen zijn waargenomen beide oude werkhavens zijn.

Mogelijke oorzaken van achteruitgang

Waardoor zijn de hagedissen verdwenen uit de Zak van Zuid-Beveland? De oorzaak is waarschijnlijk een combinatie van factoren. Allereerst is de populatie in de Zak van Zuid-Beveland gelegen aan de rand van het verspreidingsgebied en ontbreekt een verbinding met andere populaties. Lokaal uitsterven kan daardoor grote gevolgen hebben. Bovendien bestaan de geschikte leefgebieden grotendeels uit lijnvormige elementen. Grotere leefgebieden zijn niet aanwezig en een groot deel van de omgeving van de dijken bestaat uit hagedis-onvriendelijk intensief landbouwgebied. Een ander probleem vormt mogelijk de grondsoort van de bloemdijken. De dijklichamen in de

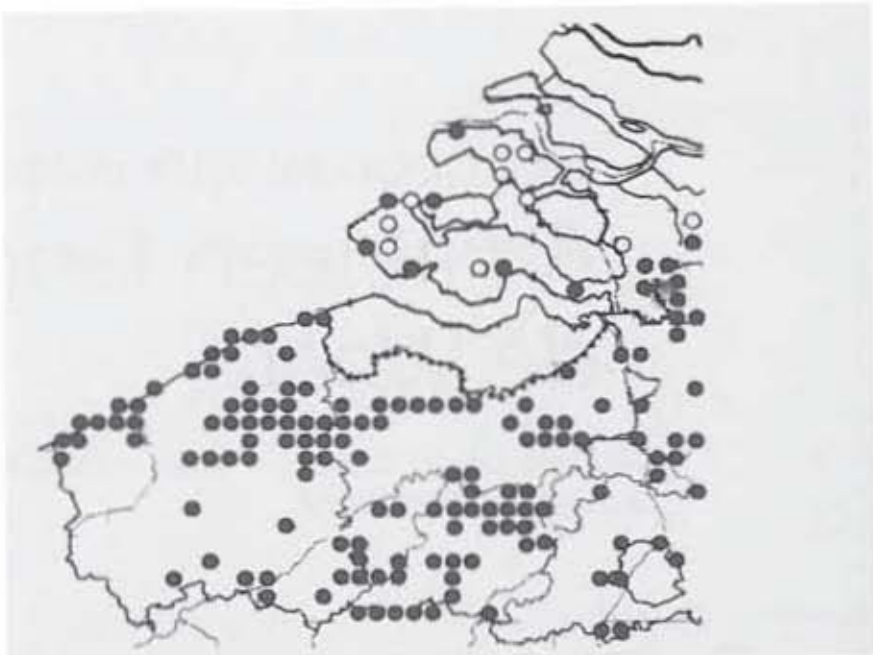
Zak van Zuid-Beveland bestaan vaak uit klei of zavel, die minder snel opwarmen dan drogere zandgronden of de Vlivoordse zandsteen op Schouwen. Hierdoor ontstaat een kouder microklimaat. Het voorhanden zijn van zonplaatsen kan daarom zeer belangrijk zijn voor de hagedissen. Vernauwing door inwaaierende meststoffen werkt echter nadelig op de gewenste openheid van de dijken. Dit kan de sterke vergrassing van de dijken hebben veroorzaakt met vergaande gevolgen voor de zonplaatsen. Veel van de onderzochte dijktrajecten in de Zak van Zuid-Beveland zijn bovendien bedekt met struweel of een ruigte van Fluitenkruid, Brandnetel en Braam. Hiermee vermindert het aantal schaars begroeide plaatsen die nodig zijn voor de regeling van de lichaamstemperatuur van de levendbarende hagedis. Bovendien kan het gebruik van bestrijdingsmiddelen direct of indirect via de afname van het aantal prooidieren de populaties decimeren.

De combinatie van een steeds kleiner aantal hagedissen en een toenemende versnippering van de leefgebieden zorgt voor zwakkere, genetisch verarmde en daardoor kwetsbare populaties. Mogelijk heeft dit een rol gespeeld bij het verdwijnen van de levendbarende hagedis uit Zuid-Beveland. Zekerheid is daarover vooralsnog niet te geven. Het is nu in ieder geval duidelijk dat de levendbarende hagedis niet meer of alleen in zeer lage aantallen voorkomt

Verspreiding van levendbarende hagedis in

zuidwest Nederland, met name in Zuid-Beveland

De levendbarende hagedis heeft in Zeeland nooit een ruime verspreiding gekend (Bergmans & Zuiderwijk 1986). Vooral in of nabij het duingebied van Walcheren en Schouwen-Duiveland is de soort aangetroffen. Voorts komen levendbarende hagedissen op de hogere delen in de kleigebieden van Zuid-Beveland, Noord-Beveland en Schouwen-Duiveland voor. De pleistocene zandgronden van oostelijk Zeeuws-Vlaanderen worden eveneens bewoond. De populaties in Oost-Vlaanderen (België) sluiten aan bij deze Nederlandse populatie. Op de zandgronden in het westen van Noord-Brabant komt de soort wijd verspreid voor. In Belgisch West-Vlaanderen zijn waarnemingen bekend van dijken gelegen nabij de overgang van de duinen naar de polder (Bauwens & Claus 1996). In de Euregio Scheldemond wordt de soort als indicatorsoort van dijken genoemd (Euregio Scheldemond 1997). Waarop dit is gebaseerd is niet op te maken uit het rapport. Op het kaartje wordt de verspreiding van de levendbarende hagedis in zuidwest Nederland en het aangrenzende deel van België weergegeven. In de Zak van Zuid-Beveland zijn waarnemingen van levendbarende hagedissen bekend van dijken en erven. Op Schouwen-Duiveland kan de soort aangetroffen worden in de duinen, op dijken en op de zogeheten Muralt-muutjes van de zeedijken (RAVON-Zeeland; pers. med. de Kreker).

in de Zak van Zuid-Beveland. Daar staat tegenover dat de populatie op Schouwen-Duiveland bijzonder is te noemen. Een ieder die in de toekomst een van de Zeeuwse eilanden bezoekt kan misschien nog meer bijzondere biotopen van de levendbarende hagedis tegen komen. De auteurs houden zich aanbevolen voor nieuwe waarnemingen uit Zeeland.

Verspreiding van de levendbarende hagedis [Bronnen: RAVON Zeeland; Bergmans en Zuiderwijk, 1986; Bauwens en Claus, 1996].
○Nederland voor 1970
●vanaf 1970
●België na 1975

Literatuur

Bauwens, D. & K. Claus, 1996. Verspreiding van de amfibieën en reptielen in Vlaanderen. De Wielewaal, Turnhout.
Bergmans, W. & A. Zuiderwijk, 1986. Atlas van de nederlandse Amfibieën en Reptielen en hun Bedreiging. KNNV & Lacerta, Hoogwood.
Creemers, 1996. Bedreigde en kwetsbare reptielen en amfibieën in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Publicatiebureau Stichting RAVON, Nijmegen.
Euregio Scheldemond, 1997. Beleidsplan Grensoverschrijdend Krekengebied. Euregio Scheldemond, Gent.
Krebs, B., in prep. Waarneming van hagedissen in Zeeland. RAVON-Zeeland, Middelburg.
Luijten, L., R. Krekels & G. Hoogerwerf, 1998. De levendbarende hagedis (*Lacerta vivipara*) in de Zak van Zuid-Beveland. Natuurbalans-Limes Divergens & RAVON, Nijmegen.

René Krekels
Natuurbalans-Limes divergens
Postbus 31070
6503 CB Nijmegen
tel. 024-3528801

Kees Musters
RAVON Zeeland
Kromme Weele 7
4331 PA Middelburg
0118-633898

Leon Luijten
Barlagerveldweg 5
9541 XR Vlagtwedde